

УДК 343.143

К. Плева,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри досудового розслідування
Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства
та кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ СТАТУС СВИДКІВ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Важливою, хоч і не завжди приємною, частиною суспільних відносин є правовідносини, які виникають у зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення та початком досудового розслідування. Крім того, ці правовідносини можуть мати своє продовження в підготовчому провадженні, далі в апеляційному провадженні, під час виконання вироку, у касаційному провадженні, у провадженні у Верховному Суді України та в провадженні за нововиявленими обставинами. Такі правовідносини називають кримінально-процесуальними.

Суб'єктами кримінально-процесуальних правовідносин можуть бути як фізичні (громадяни), так і юридичні особи (установи, організації), а також посадові особи державних органів, на яких законом покладено здійснення кримінально-процесуальної діяльності – розслідування правопорушень.

До таких суб'єктів належать насамперед слідчий, слідчий суддя, прокурор, суд (суддя), керівник органу досудового розслідування, оперативні підрозділи, підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданний, захисник, потерпілий, свідок, законний представник підозрюваного, обвинуваченого, цивільний позивач, цивільний відповідач, експерт, спеціаліст, перекладач та інші. Як бачимо, загальновідомий вислів про театр може бути перефразовано й так: «Усе наше життя – процес, а ми в ньому – суб'єкти».

Дійсно, кожен із нас, навіть того не бажаючи, може бути, а багато хто вже

й побував, у ролі вказаних суб'єктів, тобто безпосередньо став учасником кримінально-процесуальних правовідносин. Саме тоді найчастіше згадують про свої законні права та їх належний чи неналежний захист. Однак усі зазначені суб'єкти різняться між собою за поняттям, рисами, ознаками, а головне – за процесуальним статусом, тобто за правами, яких їм надано законом, та обов'язками, які також покладено на них законом.

Отже, правильним є висновок про те, що права й обов'язки (і не лише свої) краще знати, ніж не знати. Ефективно захистити свої права можливо лише за умови, якщо їх достатньо добре знати, для чого не обов'язково бути юристом.

У наш час зростає розвиток демократичних інститутів, паралельно розвивається політична активність в Україні та здійснюються активні громадянські перетворення, що підвищує роль правоохоронних органів. Завдяки покращенню взаємовідносин громадян і держави, що є результатом зміцнення засад законності, наша країна поступово та впевнено робить кроки назустріч країнам розвиненої демократії. Саме це дозволить Україні посісти на політичній карті світу достойне місце, однак потребує вкладу наполегливих зусиль у законодавчій сфері.

Як вище було зазначено, кримінальний процес має достатнє коло суб'єктів, які вступають у правовідносини. Ми хотіли б зупинитися на аналізі статусу одного з них, зокрема свідка.

Визначення статусу свідка в кримінальному процесі є важливим явищем, оскільки саме ця особа є основним носієм доказової інформації.

Різні аспекти участі свідка в кримінальному процесі розкривали у своїх роботах А.В. Молдован, М.С. Алексєєв, С.А. Альперт, В.П. Бож'єв, П.С. Елькінд, М.В. Жогін, Д.С. Карєв, Л.М. Карнеєва, В.А. Стремівський, М.С. Строгович, а також українські вчені-процесуалісти Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, Г.К. Кожевніков, В.І. Маринів, М.М. Міхеєнко, О.Р. Михайленко, М.Є. Шумило, Ю.П. Янович та інші.

Згідно з п. 25 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) до учасників кримінального провадження, які сприяють досягненню його завдань та не належать до сторін кримінального провадження, можна віднести заявника, свідка та його адвоката, понятого, заставодавця, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання, судового розпорядника [2].

Серед наведених учасників кримінального провадження особливе місце посідає свідок. Така особливість визначається його роллю й місцем у процесі доказування в кримінальному провадженні з метою швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду. Крім того, відповідно до положень кримінального процесуального законодавства більшість із зазначених учасників кримінального провадження (крім тих, які виконують суто «технічні» функції) може в подальшому бути допитано як свідків (допит заявника, допит понятого) або в статусі, максимально наближеному до свідка (наприклад, допит експерта).

Якщо розглядати свідка як суб'єкта, який є джерелом показань, то ключовою особливістю його процесуального статусу порівняно з підозрюваним, обвинуваченим та потерпілим є наявність законодавчо закріпленого обов'язку давати правдиві показання по суті обставин, які підлягають доказуванню під час кримінального провадження.

Ще однією особливістю процесуального статусу свідка, яку називає С.В. Слінько, є відсутність у нього можливостей впливати на перебіг кримінального провадження, прийняття рішень про його спрямування, оскаржувати такі рішення [3, с. 879–880].

Відповідно до ст. 65 КПК України свідок – це фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

Також у законі передбачено коло осіб, які не можуть бути допитані як свідки, а саме:

1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник потерпілого, цивільного позивача в кримінальному провадженні (про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника);

2) нотаріуси (про відомості, які становлять нотаріальну таємницю);

3) священнослужителі (про відомості, отримані ними під час сповіді віруючих);

4) професійні судді, народні засідателі та присяжні (про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали);

5) особи, до яких застосовано заходи безпеки (щодо дійсних даних про особу);

6) адвокати (про відомості, які становлять адвокатську таємницю);

7) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну й сімейну сторону життя особи (про відомості, які становлять лікарську таємницю);

8) журналісти (про відомості, які містять конфіденційну інформацію про-

фесійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації);

9) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні (про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення);

10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовано заходи безпеки (щодо дійсних даних про осіб, до яких застосовано заходи безпеки).

Особи, визначені в ст. 65 КПК України, з приводу вказаних довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, яка довірила їм ці відомості, та у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється в письмовій формі за підписом особи, яка довірила зазначені відомості.

Не можуть без їх згоди бути допитані в якості свідків особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв без згоди представника дипломатичної установи.

Як усі учасники кримінального процесу, свідки наділені певним обсягом прав та обов'язків [2].

Так, до кола прав свідка віднесено такі: знати, у зв'язку із чим та в якому кримінальному провадженні його допитують, і слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд повинні роз'яснити це, а також зробити відмітки в протоколі допиту свідка; користуватися під час давання показань та участі в проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката; відмовитися давати показання щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів; давати показання рідною мовою або іншою мовою, якою він вільно володіє, користуватися допомогою перекладача, при цьому оплата послуг перекладача здійснюється за рахунок держави; користуватися нотатками й документами під час давання показань у випадках, коли вони стосуються будь-яких розрахунків та

інших відомостей, які важко утримувати в пам'яті; на відшкодування витрат, пов'язаних із викликом для давання показань, які розраховуються відповідно до середнього заробітку й виплачуються за місцем роботи за час, витрачений на виклик, відшкодування витрат на проїзд до місця й назад, а також витрат, пов'язаних із проживанням за місцем виклику, та добових; ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення й зауваження; заявляти клопотання про забезпечення безпеки за наявності підстав, а рішення про застосування заходів безпеки приймає слідчий, прокурор, суд, у яких перебувають провадження, а також орган (підрозділ), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, запобіганню, припиненню злочинів; заявляти відвід перекладачеві, якщо є обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Слід підкреслити, що новим КПК України не передбачено право свідка подавати скарги прокуророві на неправомірні дії та бездіяльність слідчого, що було закріплено старим законодавством.

Проте п. 6 ч. 2 ст. 87 КПК України передбачив процесуальну гарантію недопустимості отримання показань від свідка, якого надалі буде визнано підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні, а отримані за вказаних обставин докази в обов'язковому порядку визнаються такими, що отримані з істотними порушенням прав людини й основоположних свобод.

Крім того, на свідка закон (ч. 2 ст. 66 КПК України) покладає також певні обов'язки, а саме: прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду; давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду; не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду

відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження й процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, та які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Загалом громадяни чесно виконують свій обов'язок свідка й дають правдиві показання. Проте є також випадки несумлінного ставлення окремих громадян до надання показань. Органи ж слідства й суди не завжди виявляють принциповість під час вирішення питань про їх відповідальність, а іноді допускають у цьому помилки. Завідомо неправдиві показання найчастіше даються з метою вигородити злочинця. Нереагування судів та органів слідства на подібні факти ще більше розбещує несумлінного свідка, а це у свою чергу негативно позначається на загальних результатах боротьби зі злочинністю.

Проте відповідно до ст. 63 Конституції України особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення про себе, членів сім'ї або близьких родичів. Про право не давати показання відповідну особу має бути попереджено органами слідства чи судом. Однак якщо вона не скористається цим правом і погодиться давати показання, то вони повинні бути правдивими.

Статтею 67 КПК України передбачено кримінальну відповідальність свідка за завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання показань, крім випадків, передбачених КПК України; за злісне ухилення від явки до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду свідок несе відповідальність, встановлену законом.

Відповідно до ст. 135 КПК України особу викликають до слідчого, проку-

рора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою або факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою.

Якщо свідок, якого було викликано у встановленому КПК України порядку (зокрема наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення.

Досить часто в судовій практиці застосовується привід, передбачений ст. 140 КПК України. Станом на 1 вересня 2013 року в провадженні місцевих загальних судів знаходилося 3,9 тис. клопотань про здійснення приводу під час досудового розслідування, розглянуто було 3,9 тис. клопотань, з них 3,3 тис. (або 85,3%) задоволено та 570 (або 14,7%) відмовлено в задоволенні [4].

Виходячи з викладеного, варто було б зазначити, що наша держава, яка орієнтується на запозичення світових тенденцій, повинна усунути безліч прогалин у новому кримінальному процесуальному законодавстві, забезпечити ефективний механізм реалізації прав і гарантій безпеки учасників цих відносин, у тому числі й свідка, оскільки виконання завдань кримінального провадження, передбачених у ст. 2 КПК України, можливе лише за допомогою доказів у вигляді інформації, отриманої від свідка.

Під час розгляду правового статусу цього учасника неважко помітити відсутність чіткого підходу законодавця до визначення його ролі в процесі. Визначивши всі обов'язки та права свідка в кримінальному процесі, можна вказати й на прогалини законодавства.

Так, щодо одного зі вказаних прав (користуватися правовою допомогою адвоката) закон не визначає чіткої процесуальної форми залучення адвоката для свідка, не визначено також права адвоката, який захищає свідка.

Крім цього, слід звернутися до вимог ст. 223 КПК України, зокрема її ч. 7,

яка визначає статус понятих і вказує: «Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії». Виникає питання про те, чому законодавець визначив як можливий етап отримання показань від особи, яка спостерігала за проведенням слідчої дії, саме стадію судового розгляду. Слідча практика і за старим, і за новим КПК України вказує на необхідність допиту понятих ще на стадії досудового розслідування для з'ясування, уточнення певної інформації або отримання нових доказів у кримінальному провадженні.

Підсумовуючи, зазначимо, що новий КПК України потребує доопрацювання та внесення відповідних змін, що сприятиме виконанню завдань кримінального провадження, які є основою в правовідносинах учасників у кримінальному процесі.

Ключові слова: суб'єкти кримінального процесу, свідок, правовий статус, кримінально-процесуальні правовідносини, права, обов'язки.

Статтю присвячено аналізу норм чинного Кримінального процесуального кодексу України щодо правового статусу такого учасника кримінального процесу, як свідок. Визначення статусу свідка в кримінальному процесі є важливим явищем, оскільки саме ця особа є основним носієм доказової інформації. Свідок відноситься до учасників кримінального провадження, які сприяють досягненню його завдань. Досліджено права, обов'язки та відповідальність свідка за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. Визначено проблемні аспекти статусу свідка в кримінальному провадженні.

Стаття посвячена аналізу норм действующего Криминального процессуального кодекса Украины относительно правового статуса такого участника криминального процесса,

как свидетель. Определение статуса свидетеля в криминальном процессе является важным явлением, поскольку именно это лицо является основным носителем доказательственной информации. Свидетель относится к участникам уголовного производства, которые способствуют достижению его заданий. Исследовано права, обязанности и ответственность свидетеля по действующему Криминальному процессуальному кодексу Украины. Определены проблемные аспекты статуса свидетеля в уголовном производстве.

The article is devoted the analysis of norms of the operating Criminal Procedural Code of Ukraine in relation to legal status of such participant of criminal process as a witness. Determination of status of witness in a criminal process is the important phenomenon, as exactly he is the basic carrier of evidential data. A witness behaves to the participants of criminal production, which are instrumental in achievement of his tasks. Rights, duties and responsibility of witness, are investigational, under current Criminal Procedural Code of Ukraine. Certainly problem aspects of status of witness in a criminal production.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 99.
3. Слінько С.В. Процесуальний статус свідка у кримінальному процесі / С.В. Слінько // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 878–882.
4. Узагальнення судової практики Вищого спеціалізованого суду України щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р.